

FILOSOFI-SAILLA

MARCELINO MENENDEZ
PELAYO, JAKITUN

KATOLIKUEN ERREDU

A S M O A

Zergatik ote dabilkidan gai au? M. Menendez Pelayo aundia jayo zaneko eungarren urtea ospatzen da aurten. Gizon ospatsu, jakitun aundi eta katoliku leial ari urte oso-ko omen-aldia opa zaio. Bidezko derizkiot gu ere, omen-apurño bat beheren eskeñiz, erdikide agertzea. Gu, diot, bai; guk dabilkigun euskera adierazteko. Izan ere, euskerak -M.M.P.'k gaztelera ta katalanera, bi izkuntz oiekin parez-pare nai zun euskera, itzegin eta abestu, Ruíz Gimenez Ministro'aren aitorez Gazteiz'ko apaizgaiñegi'aren Jaialdietako itzaldian-, euskerak zor dio berea Menéndez Pelayo'ri: Jakin-bideetan aurrera dijoazen izkuntz garaien neurriko bear lukelazko aitorra.

Agertu bekio euskerak bere eskerrona, ta nik, bide batez, katoliku oso ua gorai patu dezadan, katoliku ikasi ta

Jakitunen eredu dalazkoa azaltzen saiatuz.

Asmo au egitaratzekoan bi zati nagusitan erdibitu det nere idazlana. Bigarrena urrengorako utzita, bijoia lenengo: "M.M. PELAYO JAKITUN " zalazkoa azaltzea.

LENENGO ZATI

MENENDEZ PELAYO JAKITUN

Aipa dezadan, gaiari bete-betean lotu nakion aurretik, gizakiok geienik bat izan oi geran neurritz gairidiko genula M.M. y P. Ala ote zan, ba, egiz? Ona erakusgarri zenbait. Emeretzi urte soi-soilik zitularik "Filosofia y Letras" eko Irakasle-izena jasoko baldin ba'zun, azalkizun bereizia "tesis doctoral" egiztatu bear-eta -arrigarria!- begira zer gai aukera zun: Latera-idazleen arteko nobelagintza edo "la novela entre los latinos". Edonorentzat gai zailla benetan. Izan ere, Marzelino beraren aitorrez, une askotan etenik arkitzen bait da "Satyricon" eta "Asno de oro"-oiek aztertu zitun bereziki nobelaen aria, gizaldiz gizaldi zati asko galdu zaizkalako-edo.

Ba'du azalkizunak beste alderdi zailla ere, emeretzi urteko gaztetxo arentzat baitipait. Zer? Petronio'k, "auctor purissimae impuritatis", izaki, derabilen gordinkeria. Bi arrisku oietatik (neke on'artatik eta arrisku ontatik, obeki) -Granada'ko Gongotzain Rafael'en iritzia da- Marzelino M. y Pelayo beste emeretzi urtekorik etziteken garaile irten eta ori kalte gabe. Begira kalte gabe irten zan ala ez, Prantzi aldeko realismoarekin berdintzen bait ditu Petronio ta Apuleyo, ezagutuz, mintzaeraz txukunago diran oraingoak berak pozoi kaltegarrikoa dakarkigutela barruan.

Bijoaz ezaugarri geiago. "La Ciencia española" idazten ogei urterekin asi zan. "Españi'ko siñausleen kondaira", berriz, ogeita ta bitik bostera idatzi zun. Ba'ditu onek bigarren agerraldian bosteun banako zazpi ale aundi. Berealaxe ekin zion "Españi'n barneko ed rrizti edo estetikaren kondaira" ri. Zertan jarraitu? Aski degu oi dan giza-neurritz

gaindikoa zala adierazteko,edo gutxienik ere,urrutira usmatzeko.

M.M.y Pelayo beraz,jakitun;intelektual,erderaz .

Izen ontaz jabetzeko ez da,noski,bear bearrezkoa pilosopu naiz-ta teologu izatea. Beste sail askotan ere irabaz diteke. Geiegi esatea ote litzake M.M. Pelayo ikasgai askotan zala jakintsu,jakitun edo intelektual? Adibidez,kondaira-idazle ta eleder-zale berdingabe zan bere berezko griñaz. Au edonork ezagutu dio naiz-ta bestela mintza Unamuno. Ezagutu zun irakasle ua,aundietsi eta maite izan zula,dio; M.M.Pelayo mutillak,orde,kalte aundik egin omen zitun bere azal uskeri aundiesalez,bere katalogo antzeko aldeketaz. Arek,Es pañi'ko siñausleen kondairagille alderdi-zale arek,ikasle gazteeri berenez aztertzea eragotzi omen zien alperosaki errexa eskuetaratuz.

"Antze ta Eder" artikuluan Orixe argiaren esanera,orde,"zer bildotsa Unamuno".

Ontaz gañera,aztertze edo epaille argia genun M.M.P. naiz kondaira,eleder,ederrizti ta naiz pilosopi-teologi gaietaz ere. Egi ontaz jabetzeko aren edozein idazlan iriki besterik ez.

Azkenik,pilosopu argia zan.

A) Pilosopu izatea zer da? Bergson'ek omen dionez,bakoi-tzaren oldozketa bereizi -besterenetik bere artan artu ezta-na-,egizko nortasuna,alako zer batean laburtzen da:Oñarri ta iturburu dan berez-ikuste edo oarpen argi argiz eragiñik inguruko guziekiko jokabide bakarra.Jokabide bakar au da,beraz,pilosopu danaren muña. Eujenio D'Ors'ek,ordea,zerbait geiago eskatzen du. Berez-ikuste ta oarpen argi ori,ikuste ta oartze utsean geldi bearrean,azaldu ditzala,erakutsi ditzala. Ez,da,beraz,D'Ors'entzat naikoa jokabide bakar ori barnean sumatzea idazlea pilosopu dedin,bestela bere kolkorako bait diteke soil-soilik pilosopu. Neurri auek M.M.P'ri ezarririk,pilosopu zala aitortzen digu ta aren pilosopu-irakaskintz guzia "Ciencia española","Ziñausleen kondaira" ta"ederriztiaren kondairan" daudela. Ontaz gañera,"Ensayos de Critica filosófica" ere bai,noski,naiz-ta D'Ors'ek ezetz;Jaun Manuel Fernandez'ek "Humanidades" en baietz dio ta -ni ere baietzkoan- li-

buru ontaik artu bear det nik geroxeago erakusgarri bat oso gogoko zitzaion Vives´i buruz diona,alegia.

B) Pilosopu ageri da "Ciencia española"´n.

Iru iritzik zirikatatu zuten,noski.

Lenena:Gumersindo Azcarate´k ziona:XVI´tik XVIII´rako iru gizaldietan zearo ito zala Españi´ko jakintza-eriketa.

Bigarren:Rivalla´k zionez gezur-ipui besterik etzan Españiko pilosopia.

Irugarren:Españi´n etzala pilosopi-irakakintza berei-zirik sortu,ta "Inkizizioa" izen zala jakintz-ikasketa oro gel arazi zituna: Perojo´k zion au.

Iru oien aurka,txantxetan ere,iru pilosopi-irakaskintza edo eraketa aztertzen ditu,bakoitza zenbait eta zenbait jarraitzallerekin. Vives´ena -gero azterturen degu apur bat-Lull´ena ta Suarez´ena.

C) Pilosopu"ziñausleen kondaira"´n ere.Kondaira sakon au teologiarekin zearo elkarturik dago,ziñauslerik geienak -lenenak baitipait- Elizaren siñiskaien aurka edo heroietatik bazterreraturik mintza bait ziran. Beraz,teologu ere,teologu zala ba´nioke,enindeke lenen ontan. Ain zuzen ere,Grabman aundiak Españiko irakaslerik argien aitortuz,goileku damaio teologi-kondaira-idazleen artean. Berebat Granada´ko Gongotzain Garcia y Garcia de Castro jaun argiak.

Au guzia onela,ziñauslerik geienak teolu izaki, pilosopia zebilkiten eztabaiden gai,arrazoia siñismena baño goragotuz. Ez uste,gero,nolanaiko kaskariñ ziranik asko ta asko. Buru azkardun izaki ta,beraz,bereko,ez da arrigarri bigurrikerira baztertzea. Buru azkardun ziñausle argi oien iritzi ta zergatiak azkeneraño aztertuz mintzo zaigu M.M.Pelayo. Ez diteke,beraz,pilosopu makala,nolanai ere. Ala baño, sistema edo eraketaz ez galde,essanen baitut gero zerbait.

D) Berebat pilosopu "Españi´ko estetika usteen kondairan" M.M.Pelayo´ren lan au bi itzetan zirriborrollotzeko, au diagoket. Lenen-lenen ederraren metapisika egin oi dula jakintz-idazlez idazle edo pilopuz-pilosopu,Palaton bere

kutunagandik asi-ta orainaldiko Kant eta Hegel illunzaleen iritziak aztertuz beroien ondorengo ezagunenganaño. Arrigarriro aztertzen ditu bi illunzaleen iritziak, bigarrenari orainaldiko Aristoteles deitzen diolarik.

Eder-jakintzaz edo ederraren metapisikari antze-jakintza erasten dio, edergintzale garaienak aztertzen ditularik -edo eder-lan berak, obeki -eleder eta musika, baitipait. Jakingarri da M.M.P. berak zer iritziaren jabe ote zan eder-jakintzan. Benedetto Croce-ren ustez etzun M.M.P'k iritzi bereizirik eta jakiñik, idealismutik (eder-metapisika zale adierazi degu) empirismura bidean oinkoalako zebillela, baizik. Jakitun berak eman zun erantzun itazurrean eta guk ere zerbait aipa ditugun bi saillak bereiztetik dator argibide guzia. Eder-jakintza aztertzekoan metapisika-zale ta idealismu-zale dan bera, empirismu-aldeko ageri da antze-lanak aztertzekoan. Empirismu au, orde, azaldu dezagun zer neurritakoa dan. Ezta, noski, pilosopu-iritzi estua, ederland edozeñi daron biotzikara sumagarri izaki, jario oiek atsegiñez sumatzea ta onartzea, baizik. Onela ulertuz, naiz metapisika zaletasun eta naiz empirismu zaletasuna, egi-egia da bi-bion artean dabillela M.M.y Piren iritzia bat eta beste bait zaizkio aztergarri ta, aldiz, atsegin ere.

E) Aipa dezagun "Ensayos de crítica filosófica" ere. Emen ere pilosopu argi ageri zaigu -J.M. Fernandez'ekin aitor dezagun, -naiz-ta D'Ors'ek ukatu kondaira uts dala esanaz-bere "Vicisitudes de la filosofía platónica en España" 115 orrialdetan adieraziz eta arego -nik uste- beste eun orrialdez "De los orígenes del criticismo y del escepticismo y especialmente de los precursores españoles de Kant". Bigarren ontatik ar dezagun, esate baterako, amar-bat orrialdeko zatia, zenbateraño aztertzen dun sakonki ta garai, naiz-ta alde guzietakoekin zenbateraño elkartzen dun eskuarteko iritzia ikusteko. Begira dezaiogun, beraz, adibidez eta esaten ari geranaren erakusgarri, zer-nola aztertzen dun Luis Vives'en pilosopia ta argi aski adierazi aren muña.

F) Luis Vives'en iritziak M.M. Pelayo'k pilosopukiro azterturik.

Kant'en bide-idekitzaille balitz bezela erakusten digu zenbat eta zenbat gaitan antzeko dirala adieraziz naizta doixtarrek Valenciakoaren berririk izatea zalantzan jarri.

Vives'ek bi bidetatik jo-naia azaltzen du ezaguera-gailetan: nor beraz atarikoetatik barrura ta barrukoetatik atarikoetara, bestea. Bi-biok gerokoan Bacon'ek bat eta Descartes'ek bestea, aizatu ta ibilli bear zituzten. Vives bide-gurutze ontan arkituz asko nastu omen dira ari, naiz bat eta naiz bestea erantsi dizkiotelako. Korapillo au askatzeko Vives'en iritzi guziak batera bildu bear dira, iturburu bakafa bai dute: ezaguerari buruzko usteri edo teoria.

Egia da, onartzen du geren ingurukoen oarketa; baita gen barnean suma oi ditugunen oarketa ere. Batetik kant'en "Arrazoi Utsa" ren epaiketako aterapen, antzekoetara zun Vives'ek joera guzia. Bestetik, orde, siñismen bero arek eta -gelegikerien etsai izaki -gizadiaren usteeri zien begirape-nak eutsi zioten ondogean murgiltzetik. Aitzitik, Escocia'ko pilosopuen antzera igaro zun ondogea, gogape edo kontzientzia-rekiko usteri aren bidez. Egungoetan Willian Hamilton omen degu Vives'en antzekoen.

Berealaxe, oraiñaldiko au azaltzera jotzen du M.M. P.'k, berak ez ditula sortu esanaz, doixtarrek Irakasle-azal-kizunetan erabilli dituztela geiena, baizik, azalpen oiek. Lennen, egiaren ezagutzalle dan almena azter dezagun; "veritatis examinandae facultas", dio Vives'ek. Ontarako Kant'en tanke-rara bereizten ditu: "adimen" "mens" eta "arrazoi utsa" "dianoia, cogitatio". Gaiñ-gaiñeko almen dan Arrazoi Utsa ren e-gitekoea au omen: gorputz zentzumenak eta adimenak ematen dizkioten gaiak erabiltzea. oldoztea. Nola, orde? "Forma sintetiku" edo diralakoan bidez. "Naturales informationes in omnium animis impressae insculptaeque notiones". Ez dira ala ere Platon'en uste berezko ta jaio-gabeak, naiz askok ala uste. Garbi erakusten du Vives'ek gorputz-zentzunmenengandik aften dala ezaguera. Ez dira, beraz, uste edo idea; oldozteko bide ta aurrerakizunak, baizik, "catalepsis". Ezta ere ez daude izan-be-tean; izan-bidean edo potentzian, baizik. Ez dira ezaguketak

edo ezagutzeak; borroien azi,baizik.

Kant'ek gai gorpuzki ta gai formala bereizten ditu. Au bera Vives'ek ere.

Gogo edo ispiritual gorpuzkiari erasten dion legami antzeko zer ortatixe sortzen da ezaguera, bai dio. Adibidez azaltzen digu au bera: sendatzalleak botikak jartzen ditun ontzien antzeko omen dira, zer oiek, forma oiek. Ala ere, irudia ez da guzira, Vives bera ezagutzen duanez. Ala dio: "Zerbait ba dala naiz ezetz, onela naiz bestela, egokitasun oiek ala besteak ditula diogunean, gure adimenaren iritzira epaitzen degu; ta ez, diranez-diran. Zerbait on ala txar dala, naiz, onuragarri ala alperrikako dala diogunean ere, berak diranez ez baña, guri iduritzen zaigunez irizten degu, naiz-ta, al-diz, zentzuen iritziak eta arrazoiarenak elkarrekin moko-moko gerta. Gauzetaz, beraz, ez degu diranez-diran irizten eta epaitzen, guri iruditzen zaizkigunez diranik esan nai. Protagera Abdirita'ren gisara, alegia."

Ontan ere Vives'ek antzera dioke gerokoan Kant'ek izadiari, gauzeri gure usteak "conceptu" erasteko ez degula eskubiderik.

Ba du Kant'en antzik aski Vives'ek aren "fenomenu" ta "numenu"ren tankerako zerbait bai dio. Batari "ukigai" edo "ukigarri" deitzen dio. Besteari infolako zentzumenez ukigaitz dan barruko, barru-barruko zerbait, barnean gorderiko indar. Bere itzez, "quid intimum, vis intus latens". Ta onen berririk ez damaigute ez gure zentzumen, ez "adimen" "mens" eta ez "dianoia" "arrazoi utsak" ere. Oneraño, beraz, Kant'en antzeko. Oinkada bat aurrera Hegel'en idealismu'an murgilduko, noski. "Nork jakin -bai dio Vives'ek- gauzen jokabidea soil-soilik gure usteen jokabide danentz? Izan ere, neurtzalle duten adimena beste neurririk ez bai dute gauzek, izakiek, "omnis mensura rei non est sed mentientis animi".

Auek onela diralarik ere entzun egi-ezaguerarik ukatu, etzun etsi, etzan "eszeptiku"; egi-antz edo probalidadearen aldeko, baizik. Sorkun edo kausaren eragiña ondorengoagan bear-bearrezkotzat zeukan. Sorkuna ezagutzeko bidea zentzumenak oartzten dutenetik barna daukagula. Auxen da "lojika induktiba", Bacon'en antzera mintzatzen dalarik.

Egi-antz edo probabilidadea aztertuz, Barthélemy Saint-Hilaire'k dionez, berri gerta zan garai artarako ta aurrerapen aundi. Egi-antz, uste-izate, buruste, egi ziur eta egi ageri ez diran arren bestaldekoak baño taju obeko oldozketak omen dira Valentzi'arrarentzat geroko jakintz-aurreapenon iturburu. Ez, berriz, oinbesteraño eskolastikoen eztabaida ta zorroakeriak.

Au guzia onela izaki ere, ontzun ordurarteko Aristoteles'engandiko metapisikarik bantertu. Izan ere, Kant'ek "Arrazoi Utsa"ri "Ekintza arrazoi" erantsi zion bezela, Vives'ek egi gai dun "oldozketa-arrazoiari" ongintza gai dun "ekintza-arrazoi" erantsi zion. Ontaz gañera, Escocia'erekin eta geurkoetan Hamilton'ekin Vives elkartzen dun eta, bide batez, egi-ezagueraz ezin etsiarazten dion iritzia ere jakingarri da. Gogape edo kontzientziaren esanari itxu-itxuan eltzen zion Vives'ek, "juicio natural" deituz. Gogape orrek ziona gezurtakaitza izaki Valentzi'arraren ustetan, errex iges zezaloken egi-ezaguera ukatzeari, edo "eszeptiku".izateari.

Onelatsu aztertzen dizkigu M.M. Pelayo'k Vives argiaren erakusketak eta aren pilosopu-iritziak. Adibidez ekarri dot Vives'en "Prima Philosophia"ri geienik bat eman zion azterketa. Ez uste zatirik onena aukeratu diotanik, "Ensayos de la critica filosófica" liburuaren 164'tik 175'grren orrialdera egokitu zaidana, baizik. Aurreraxeago aipa dezaket berteren bat. Oar dezagun, arrigarri dala sakon aztertzeaz gañera, oinbeste pilosopuren iritzia elkartzea. Bera pilosopu ez danarentzat eziñezko.

G) Zer pilosopi-eraketa edo sistemaren jabe ote zan? Jarrai dezaiozun J.M. Fernandez'i galde oni erantzuteko. Onnek dionez, iru joera bereizi arki ditzakegu M.M.P.'gan.

Lenengoa: Vives'en eraketa. Onen aldeko da "Sciencia española" n, eztabaidari jarraiki.

Bigarrena: Aristoteles'i jarraiki "idealismo realista" Fernandez'en itzez. Ziñausleen kondairan" ikusbide zuzon oker guzien iturburu metapisika ukatzea dala, ontatik bai datozke Jainkoa, gogo, aukeramen, Jainko'aren gizadiarekiko ardurata abar, ukatzeak. Ontaz gero, metapisika-zale ta aldeko py éukatu gertatu zan.

Irugarren: bazterrera eziñezko zitzaion Palaton'ena; umanismo-aldeko bait zan eta ulergarri da. Eder-jakintza-usteak aztertzekeoan baitipait, maitemintzen zaigu Palaton'ekin. Gai ontan atsegiñenetakoa du eta bere ederlanekiko iritzirik ezin diteke Palaton'en joeraz antzu.

Nola elkarrekin konpondu? Vives, jakintza-bidez ezik, Aristoteles'ekin bat dator. Palatoñ berriz, ezin diteke bere ikasle argienarengandik zearo bereizi, M.M.P. berak "Palaton'en eraketa Españi'an barna" itzaldi gorai patu artan azeltzen duenez, naiz-ta Erdi-Aroan elkarrekin moko-z-moko jarri ba'zituzten ere.

Eraketa bereizirik ez genezake, orde, arki M.M.P. ren idazlan etengabea. Bidezkoago dirudit -Fernandez'ek dionera bilduz- pilosopi-alorrean (pilosopi-elkalderrian, obeki- uri-gabe antzo zala M.M.P. Ez ala ere ijito antzera, ludi osoa bere balu bezela dabillen aberaski agintedunaren antzo baizik.

Bestalde eraketa berri ta bereizirik ez asmatu arren -onuzkero oso zailla! berealaxe sartzen bait dituzte lenagokorenen batera- pilosopu jatorkiro jokutzen zan beti: lenen, azterketa edo analisis egiñaz eta bereala pilosopi-eraketa bakoitzaren bapide, laburketa edo sintesis ezarriz. Ez al degu pilosopu betearen jokabide? Batez ere azterketa edo analisis ori bete-betea sartzen da pilosopiaren muñean, edozer gauzen zergatiaz galdetu ta erantzuten bait du.

Zati au bukatzeko -orainartekoen ondoren eta azalpen nagusitzat- bijoa beste bein J.M. Fernandez'en iritzi tra logarria. Len aipaturiko lau gaietan jakitun izatea, onela el karturik erakustem digu "Humanidades" en: Kondaira egitekoan, epaitzekoan eta elederrez mintzo danean, pilosopu ageri zaigula. Kondaira idaztekoan batbatera epaille, elederzale ta pilosopu dala. Era berean, epaitzen ari dalarik ere kondairagille, elederzale ta pilosopukiro mintzo zaigula. Itz gutxitan argi adierazi digu "Humanidades" aldizkariko idazle onek.

Oinbestez, zati ontarako naiko!

Gaztañaga' r Jexux
Donosti'ko apaizgaia